

Милош Бјеловитић*

СРПСКА КАПЕЛА

Примјер развоја српског насеља у Мославини

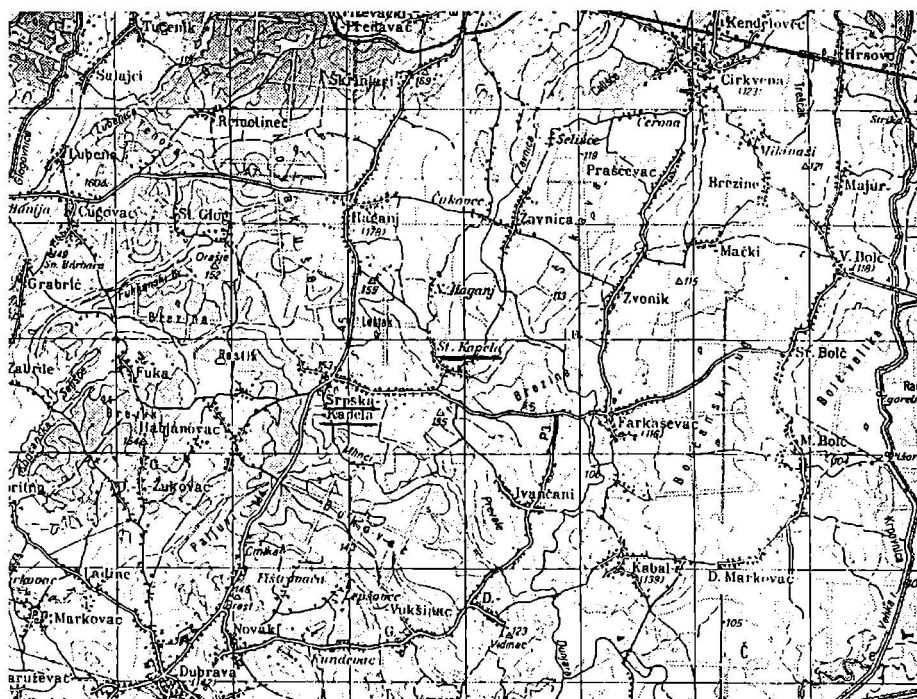
Трансформација назива сеоских насеља и насеља уопште може послужити као добар примјер мијешања политике у мијењање имена. Први назив села је био "Влашка Капила" по оснивачима села крајишницима – граничарима, православним Србима, које у већ(-)ини докумената аустројске војне власти називају "Власи" као што и католичко, хрватско становништво подручје назива српски народ. Први назив "Влашка Капела" је из 1852. године на *Karti Varasdiner Kreuzer Grenz Regiment No 5, Gudovecer Compagnie*, Ратни Архив *Wien* (1, 21). Тада је Влашка Капела означена на мјесту садашње Старе Капеле. Вриједи споменути да се у документима српске православне цркве из 18. в. спомиње само назив "Капила" (2, 97 – 99). Стварањем нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, село носи назив Српска Капела. Послије 1990. г. брише се назив Српска Капела, а дотадашње село се дијели на два дијела: Стару Капелу на источном дијелу, сјеверно од цесте за Бјеловар и Нову Капелу на западном дијелу дуж раскршћа трију цеста (за Дубраву, Св. Иван Жабно и Бјеловар). Ипак, српска православна црква св. Георгије, данашња из почетка 18. в. као и основна школа и православно гробље су настали и развијали се у Влашкој Капели.

Сеоско насеље Српска Капела се налази у географској регији Мославија, иако је од Мославачке горе удаљено 15 – 20 км на сјеверозападу као и од Пригорја на западу. Средиште села је удаљено од Бјеловара на истоку (20 км), од Брбовца 17 км источно, од Крижеваца 19 км јужно и 18 км сјеверно од града Чазме. Најближе веће и познатије насеље је стари хрватски град Дубрава која се налази 6 км јужније. У доба Војне Крајине центар је био Св. Иван Жабно и Фаркашевац сјеверно и источно од Српске Капеле. Жељезничке станице се налазе у Жабном (пруга за Бјеловар) и Градецу (удаљеност 11 км) на прузи Копривница – Загреб. Насеље је од главног града Загреба цестом удаљено 57 км или око једног сата вожње аутобусом.

Топографски или локални положај насеља и сеоског атара Српске Капеле одређен је крчевинским типом насеља и обрадивих површина, јер се шумско земљиште налази са свих страна насеља, што је један од свједока млађег постанка. На сјеверу границу атара представља већи комплекс Новакуша

* Др. редовни проф. универзитета (у пензији), Бањалука.

Шуме до цесте за Хагањ (раскршће путева за Загреб и Бјеловар), а источно одцесте је мања шума звана Лештак. Источну границу чини шума Брезина, сјеверно од цесте: Српска Капела – Бјеловар, а јужно од цесте мањи шумски појас Јелашина. Ту је граница са атарима села Фаркашевац (сада општина, а у доба Војне крајине сједиште "Кумпаније број 7 Крижевачке регименте). На сјевероистоку су атари села Звоник и Жавница. Нешто сјеверније од Старе Капеле источно од насеља налази изолован мањи дио шуме са линијама звани Гај, који је окружен са ораницама и ливадама поред ријеке Жавница. Јужно од насеља се налази велики шумски комплекс Буковац, који гранични са атарима села Иванчани и Вукшинац. Западно од насеља су шуме зване Растик и Граб поред атара села Хабјановац и на сјеверозападу уоквирено са више страна шумом атар села Стари Глог.

Сл. 1. Смјештај и географски положај Српске Капеле

Сеоски атар Српске Капеле има површину од 1692 ха или само нешто мање од 17 км². Стара Капела има површину од само 285 ха.

На површини атара Српске Капеле преовлађују седименти плеистоцена или леденог доба на највећем дијелу, а представљени су глином, иловачом и њиховим смјесама. На рељефу нижем од 120 м поред безименог потока на истоку и ријеке Жавнице уским рубом се јављају седименти најмлађег геолошког раздобља холоцена, који су представљени глином, иловачом и муљем.

Највиша тачка у равничарско-низином рељефу села је кота од 153 м код православне цркве у средишту насеља. Низинска равница пада лагано од сјев-

ера према југу и ријекама Глоговници и Чесми. Рељеф села припада аукулацијско-денудационом типу постанка низинског карактера (3,164). Најнижа тачка у рељефу је око 115 м или око 40 м разлике на удаљености од око 3 км, односно више од 3 м по км удаљености.

Данашње село је по типу цестовног карактера издужено правцем исток–запад око 3 км и знатно краће, око 1 км правцем сјевер – југ. Генетски посматрано зачетак данашње Капеле је у Старој Капели источноод садашњег језгра насеља. Ипак, јавни сеоски објекти као црква, гробље и школа саграђени су на раскршћу путева на западној периферији насеља. Новијом изградњом кућа спојена су два дијела насеља (Стара и Нова Капела) у једно вјероватно половином 19. в. изградњом цесте: Бјеловар – Влашка Капела 1848. године.

Клима села и шире околине припада умјереноконтиненталном типу са позитивном јануарском температуром и годишњом изотермом мјесеца јула од 21оС. Годишња количина падавина износи до 900 мм са два максимума, јесенским у мјесецу новембру и прољетно-љетним у мјесецима мају и јуну. Распоред падавина је доста уједначен по годишњим добима.

Тла села су настала на природној основи шуме хрasta китњака и бијелог граба. По типу припадају псеудоглеју, који захтијева мелиорационе радове, али на којем се могу ђубрењем постићи високи приноси. У најновије доба вјештачким ђубрењем су побољшане квалитете тла, али истовремено долази до напуштања обрадивих површина слабијег квалитета. У погледу вегетације подручје припада перипанонском ареалу хрasta китњака и бијелог граба. Но у шумама на нешто вишем земљишту има доста букве као и меких лишћара – тополе, јохе и јасена. Врбе и понекко дрвеће стоје на међама парцела или поред водених токова.

Људско друштво је и на овим просторима почело доста рано да мијења природногеографску средину, прије свега крчењем шума и њиховим претварањем у оранице и ливаде, а мањим дијелом у кућишта – насеља. Ипак, још и данас цијело насеље је готово са свих страна окружено шумом, која се посебно чува од половине 18. вијека.

Данашњи изглед пејзажа има три цј(–)елине: шуму као највећи дио цијелог руба сеоског атара, обрадиве површине (оранице и ливаде) налазе се између шумског вањског руба и централног дијела у ком се налази насеље. Око свих кућа и господарских зграда налазе се вртови и воћњаци са најчешће стаблима шљива, јабука, крушака и ораха. У центру насеља су јавни објекти: православна црква, школа, гробље, споменик НОБ и трговачке радње и угоститељски објекти.

Име села је везано за постојање цркве или капеле. Сеоска општина Капела се спомиње 1480. г. кад има 22,5 сесије – селишта (чија се величина креће од 24 до 36 југара земље). Име је село добило по капели бл. дјевице Марије, која се спомиње 1468. године (4,57 и 181). У великим турским освајањима Славоније током прве половине 16. в. опљачкани су и разорени велики простори између ријеке Илове на истоку до линије тврђава: Копривница – Крижевци – Врбовец – Иванић – Град. Тада је нова, аустријска, хабсбуршка држава осно(–)вала 1540. године прву Словинску или на њемачком језику Виндску крајину са заповједником Хансом Унгнадом. Ова се Крајина по сједишту генерала у Вараждину назива и вараждинском. Овај генерал је прво преселио

Ускоке из града Сења у Подравину и око Иванић-Града, а затим су почели сами да ускачу крајишници Срби од власти названи Власи и Ускоци, али и пребјези из турске – Доње Славоније на аустријску страну. Њима су претходно обећане привилегије као војницима – чуварима крајине да неће бити кметови, да ће имати слободу своје вјероисповјести и да ће имати самоуправу у виду сеоских кнезова, који се бирају у свим селима поводом Ђурђевдана. Блиска тврђава Дубрава напуштена је без борбе 1552. г., када су Турци освојили Чазму и Вировитицу, док су се одбраниле тврђаве: Ђурђевац и Цирквена. Териториј Словинске крајине је изузет из цивилне, грађанске хрватске и постао териториј под царском управом Аустрије. Зато је стално тињао сукоб између католичке цркве, власника великих земљишних посједа, хрватског племства на једној страни са њемачком војном влашћу и досељеним становништвом, који су давали војнике граничаре – Ускоке или Пребјеге на другој страни. Крајишници су били не само најјефтинија него и најпозданија војска, која је бранити крајину бранила своја села и становништво. Аустријска војна власт за ову службу (мушкарци од 16 до 60 година старости) давала је војницима пушке, барут, у почетку нешто брашна, дрво за куће и гријање, а мањем броју крајишника војника, те официрима и војводама плату и земљу на кориштење.

Највећа сеоба српског становништва са турске на аустријску страну извршена је 1597. године из Славоније од Слатине, а крајишници су насељени од Билогоре и Калника до Мославине и Иванић Града. Први попис пређених граничара је из 1600. г., кад су из села Кусоња у Славонији прешли у Ровишће. Тад се спомиње Илић Вучета, Ђурђевић Продан и Кнежевић Павле (5, 181, 183), који би могли бити далеки преци истоимених крајишких обитељи у селу Влашка Капила. Према списку граничара из 1651. г. у тврђи Тополовац (данањс Зрински тополовац на Билогори) служио је Манојловић Ђуро, у Црквени Манојловић Стојак и Илић Марко, у Зачесми (тако су Турци звали Чазму), а Васиљевић Вукоје је служио као хусар у крижевачкој капетанији (5, 185 – 186).

Тежак је био живот крајишника војника и народа на крајини, која је кроз цијели 17. вијек била ратничка и пљачкашка с обје стране широке, несигурне границе. Већина народа на Словинској граници је била православне вјере, дакле Срби, којих је такође доста било на турској страни око Пакраца (Мала Влашка), који су међусобно ратовали за интересе двију великих царевина. Па ипак, положај крајишника је био далеко бољи од положаја кметова.

Срби су по пресељењу или ускакању одмах градили колибе, али и цркве, углавном од дрвене, хростове грађе. У близини Српске Капеле на 15 км јужније налазио се чувени српски манастир Марча, који се спомиње 1609. кад је рукоположен епископ, који је признао јурисдикцију римског папе. Манастир је био изграђен на земљишту католичке цркве, а био је од шиндре до 1647. кад је изграђен од камена и опеке. Манастир је трпио велике притиске загребачке бискупије и 1753. је расељен, запаљен, а калуђери су црквене ствари пренијели у манастир Лепавина (2, 78). На мјесту манастира српска црква је 1925. изградила капелу у знак успомене на постојање чувеног манастира Марча у 17. и 18. в. Нема података о времену градње прве цркве у Српској Капели, али постоји запис свештеника Луке Шешиха: "Церков капилска стара од плетера и дрвета 1701. године. Једно звоно те цркве је из

1647. год. ливено у Грацу. Садашња црква из 1826. године на пољу "Клиса" усред села. Шеших је навео и имена свештеника од 1750. до 1825. године, када је он преузео парохију." (6,156). Као сигурно се може узети да је у "Влашкој Капили" и у 17. в. постојала православна дрвена црква. Црква је посвећена св. Георгију, а велики црквени сабор је за Велику Госпојину (28.8.).

*Сл. 2. Православна црква у Српској Капели (сада Нова Капела).
Сликао инџ. Здравко Мојсал из Врбовца 1997. године. Црква је обновљена 1995. г. и
освјетљена ноћу од г. Велика Севера.*

За 18. в. имамо податке о броју домова у Српској Капели, који су били 40 домова у 1755., 23 дома у 1764. и 26 домова у 1779. години (7,217).

Сумњамо у први податак о броју 40 домова, који су затим пали на реалних нешто више од двадесет кроз читав 18 и половину 19. вијека.

Основно занимање крајишника је била војна служба од 16 до 60 година, најприје у самој Крајини, али затим и у Аустрији и Њемачкој. Прво војно збориште је био Фаркашевац, сједиште кумпаније, а затим Крижевци, сједиште 8 Крижевачке регименте (пуковније). Сједиште Словинске крајине је било у Вараждину, а свих крајина у Грацу, у Штајерској. Само је мањи дио војника добивао плату као и сви официри и од народа изабрани војводе (ранг капетана). Народни официри су поред плате добивали и баштине, земљу на коришћење као и војводе, свећеници и црква. Посјед је у почетку износио 66 јутара, а касније се смањивао са порастом броја становништва и домаћинства. Друго занимање је била земљорадња и сточарство. Свиње су се у јесен и зуму пуштале "на жировину" и на прољеће враћале кући. Кромпир, кукуруз и дјетелина се појављују крајем 18. в., а шира употреба тек у 19. в.

За владавине царице Марије Терезије (1740–1780) јача држава и стезање крајишких привилегија, затварање манастира Марче (1753) и јавља се чувена Северинска буна (1755), која је сурово угушена. Тад се уводе црквене књиге рођених, венчаних и умрлих, које омогућавају праћење кретања броја становника.

Српска Капела се налазила на самој западној граници Словинске војне крајине, која је стално била подвеликим притиском католичке цркве, загребачке надбискупије које су тежиле покатоличити или барем превести на унију православно, српско становништво. Бискупи су стално тежили да гранична крајишка села пристану на кметовска давања. То важи за села: Хабјановац, Забрђе и Фуку, која су била насељена мјешовитим становништвом: православним и католицима. Ови задњи су пристали да остану у Војној крајини слободни од кметских обавеза.

Табела 1. Крећање броја становника Срп. Капеле у 19. в.

1802	429		1869	293	25 домова
1809	269	22 дома	1880	369	84 куће
1839	351	23 дома	1899	306	60 домова
1857	368	34 куће	1899	306	60 домова

(1802, 1857 и 1880 – 4,57, а остало – 7,217).

Постоје црквени или статистички државни подаци о броју становника за цијели 19. вијек. Тако се за 1802. г. наводи број од 429 становника (4, 57), али и 269 православних за 1809. (7,217). Није могуће сигурно поређивање података са два извора. Логичан је скроман, али сталан пораст броја српског становништва (са 269 на 306). Укидање Вараждинске крајине имало је за последицу нагло распадање кућних задруга и оснивање нових домаћинстава (са 25 и 1869. на 60 у 1899.), док је број православног становништва симболично повећан. Опадање броја, депопулација српског становништва почиње почетком 20. в. Тако је у селу Српска Капела 1929. било 62 православна домаћинства са 237 становника или само 3,6 лица у домаћинству! За тридесет година број православних се смањило са 69 лица или са 23%. Константовали смо да је "У Мославиниод 62 српска насеља 43 (или 69%) имало пад становништва између 1899. и 1929. године, а само њих 19. је имало скроман пораст". (8, 214). Разлози изумирања српског становништва могу се свести на смањење наталитета, недостатак досељавања овог становништва и живот на готово изолованој западној периферији свога народа. Двадесети вијек је био кобан по српски народ у Хрватској са појавом србофобске државе НДХ и коначно прогони крајем вијека. Процес гашења српског становништва може се пратити по слиједећој табели:

Табела 2. Становништво српске капеле 1948 – 2001. године

Година	Број становника	Домаћинства	Хрвати	Срби	Југословени	Остали
1948	309	83				
1953	317	79				
1961	276	72				

Година	Број становника	Домаћинства	Хрвати	Срби	Југословени	Остали
1971	244	69				
1981	523	--	370	78	46	29
1991	451	--	323	75	7	46
2001	539	145				

(9,-)

Процес изумирања српског становништва се спаја са етничким гашењем, замјеном имена Србин са "Православац" у доба II свјетског рата и у доба СФРЈ прикривањем Срба иза појма Југословен, којих је у селу 1981. било 46 или 9% укупног становништва. Националистичка еуфорија 1991. бижељи благ пад Срба, нестанак Југословена и пораст Осталог становништва. Пошто је дио Срба у 1991. се прикрио у рубрици Остали, то се може узети, да је тада једна петина становништва села била српског пријекла.

Старе српске крајишке обитељи су: Илићи, Кнежевићи, Манојловићи (крсна слава Ђурђевдан), Маричићи, Ђурђевићи (слава Ђурђевдан), Сировице, Шамићи. Из Босне су поријеклом Сировице од Дервенте и Шамићи од Сарајева (10, 166). Изумрле су породице: Кнежевић, Сировица, Шамић, Васиљевић, Стојанчевић и Радић. У обје Капеле је крајем 20. в. бло тридесетак српских кућа (16).

Свештеник Лука Шешић је познато име српског народа у Сјеверној Хрватској. Био је парох цркве у Влашкој Капели од 1825. до послје 1850. године. "Рођен је у Доњим Плавницама (данас Старим Плавницама) 1787. г. у сербску школу пошо код учитеља Данила Калајџије у Беловару 1796., у немечку школу 1800., код учитеља Палфија... , у латинску школу у Карловце отидих с Јовицом Текаичем и Аврамом Линтром 1804..." (11, 225). Свештеник Лука Шешић је водио "Примјечанија о дому – хронику о сваком дому од половине 18. в. Увео је појам "Приписанац", који је усвојен у аграрној географији за мушка лица која су улазила у кућне задруге слабог наталитета. При том су они морали узимати презиме дома у који улазе и његову крсну славу (12, -). Способни и агилни свештеник дао је црквену земљу за изградњу школе 1832. године у средишту села поред православне цркве. Лука Шешић је записао "да је 1849. године из капилске парохије за вријеме талијанско-аустријског рата нестало 45 људи, а у Унгарији 14 људи. Дакле укупно 59 људи за годину дана. (6, 158)." Свештеник Шешић је направио први приватни бунар поред своје родне куће у Доњим Плавницама, у којима су биле 4 сеоска бунара ." (13, 94).

Један од доказа како се у православној цркви и народу води мало рачуна о својим истакнутим људима јесте чињеница да се за гроб свештеника Луке Шешића данас не зна, јер га нема на гробљу у Капели и св. Ивану Жабном поред цркве, коју је подигао. Слично је остао необиљежен и гроб српског епископа Василија, који је 1595. г. прешао са турске на аустријску страну и "највише боравио у Ровишту, центру најбројнијих српских насеља и отуда управљао организовањем црквеног живота на Крајини, па је ту почетком XVII. вијека и умро". (14, 318).

Значајна је улога Српске Капеле у току НОБ, кад су у њој често боравиле партизанске јединице (15, 41), установе и друго. Село је бомбардовано 1944.

године, а дало је велик број бораца и неколико првобораца. У средишту села се налази споменкостурница палих бораца НОБ.

Садашњи изглед села указује на релативно висок стандард становништва са бројним колима, тракторима, електроуређајима, кућама на спрат, са великом трговином и гостином у центру, школом, црквом св. Георгија, ноћу освјетљеном и музејским експонатом – парним мотором – парним мотором и веома уређеним православним и католичким гробљем недалеко од цркве.

У Српској Капели је рођен Милош Манојловић – Мима, генерал ЈНА (1917 – 2001. Београд), један од највиших војних руководиоца из редова српског народа у Сјеверној Хрватској. Мима је као првоборац прешао пут од борца, командира чете, команданта батаљона, команданта Бјеловарског партизанског одреда, команданта бригаде "Матија Губец" до начелника штаба 32. дивизије НОВЈ. Послије рата је предавао на Војној академији у Београду. Поред свештеника Луке Шешића треба споменути и др Десанку Шамић – Алберти, која је написала прилог "Записи Луке Шешића, свештеника у Српској Капели".

Развој још једног крајишког српског насеља Српске Капеле у некадашњој Словинској (Варајдинској) војној крајини показује исте законитости развоја како у етапи оснивања, тако и развоја крајишког система кућних задруга, па до гашења Крајине (1871) и полагање и сталне депопулације српског становништва. Вриједни свештеник Шешић је забиљежио конкретан развој становништва у 18. и 19. вијеку. Српско становништво се данас налази у завршној фази нестајања путем изумирања и асимилације, живи још у двадесетак кћа са мало дјеце и остарелим члановима домаћинства. Као доказ вјековног постојања српског народа у Мославини остаје православна црква св. Георгије, велико гробље и записи свештеника Луке Шешића.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Стјепан Блажековић, Бјеловар, Бјеловар 1985.
2. Др Душан Кашић, Отпор марчанској унији Лепавинско-северинска епархија. Библиотека Православље. Аранђеловац 1986.
3. Андрија Богнар, Морфоструктурни и морфогенетски типови рељефа. Енциклопедија Југославије, 5, Загреб 1988.
4. Др Јосип Бутурац, Врбовец и околица 1134 – 1984. Врбовец 1984.
5. Др Алекса Ивић, Миграције Срба у Славонију током 16., 17, и 18. столећа. СКА Српски етнографски зборник Насеља и порекло становништва по архивским документима. Књига 21. Уредио Јован Цвијић. Суботица 1926.
6. Др Десанка Шамић – Алберти, Записи Луке Шешића, свештеника у Српској Капели. Гласник етнографског музеја у Београду, Књ. XV. Београд 1940.
7. Др Рад. М. Грујић, Пакрачка епархија. Историјско-статистички преглед. Нови Сад 1930.
8. Милош Бјеловитић, О изумирању српског становништва у Хрватској. Зборник радова XIII конгреса географа СФРЈ, Приштина 1991.
9. Попис становништва 1981. Национални састав по насељима и општинама. Београд 1991. Попис становништва 1991. и 2001. године. Статистички завод Хрватске. Загреб 2001.

10. Рад. М. Грујић, Најстарија српска насеља по северној Хрватској (до 1597. год.). Гласник српског географског друштва, Година I, св. 2, Београд 1912.
11. Радослав М. Грујић, Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији. Просвета. Суботица 1989.
12. На основу разговора са колегом мр Здравком Моталом, чија је супруга Бранка, рођена Сировица, поријеклом из Старе, Српске Капеле.
13. Милош Бјеловитић, Старе Плавнице Географска студија села поред Бјеловара. Бања Лука 1999.
14. Др Душан Кашић, Српски манастири у Хрватској и Славонији. Београд 1996.
15. Др Милош Бјеловитић, Партизанском Билогором. Бања Лука 2000.
16. На основу изјаве Богдана Петковића, потпуковника ЈНА, родом из Горњих Маринковаца, чија је мајка рођена Шамић из Српске Капеле.